

Советск хальмгт эрүүл-менд харлгъна көдлмш ягъднж эклднж бүрдэгдсмб

Октябрьск революцин бмн олн-амтнд эрүүл-мендин халхар дөнъ бгльгн дала ик килмдгтэ болдго билэ. Хальмг амтнэ Управленд эрүүл-мендин халхар нег ах эмч бйэдг билэ. Нутгудар болхла, олн-амт эмнлггнэ болн гем хбргч эв-аргъ тетклггн нутгудин эмчнр толгъадг бйасмн.

Эмчин дундин сургъульта улсин тоод фельдшер Колесников бас көдлджэ. Хббннь тер, Хальмг таньгъчд кесг-олн джилдэн көдлэд, РСФСР-н ачта эмч гисн нер авб. 1942 джил Элст балгъснд фашист-нрин гарар эн эмч алгдсмн.

Хаана йосн хальмг олн-амтнд оньган бгдго билэ. Тер учрар чигн, тер цагт бйасн, нег цббкн эмчиргэ эмнлггнэ учрежденьсн олн-амтнд хамгин багъ гисн чигн дбнь-гинь күргднж чаддго билэ. Эрүүл-менд харлггнд гаргъднж бгдг мбньгн дегэд бичкн болд, амтнэ эрки кергтэ тоот эдлвринь тегкднж чаддго бйасмн. Цевр-цеерин болн профилатическ көдлмш уга гилтэ билэ, Хальмг амтн культаурн болн экономическ харнъгъу билэ, мал бсгэд, мал дахад нуугъад йовдг, делгү сургъуль уга, угатэ, кецү түрү бйэдлтэ болдг бйасмн.

Эн хаамг цугъар негдэд, хаана йосна цагин хальмгуд дунд олн-зүсн хальдврта, буэр гем тархалггнд нбкд, көтлвр болдг бйасмн. Цецг гидг гемас хальмг амтн икар сурдлж айдг бйасмн. Тер гемиг нам нерарнь келхдэн аягъад, — „буэр му гем“ — гидж келдг билэ. Ик делгүгъар халун бвчн тингхд йовдг билэ, тер догр хэрү урвдг халун гем элвгар йовдг бйасмн. Кесг олн амтнгар гарутаад йовсн гемс заагт — ханьдн, хорха гем, трахом гилд, нань чигн кесг хальдврта бичкн куукдин гемс ик аямшг үзүлдж йовб.

1919 джил Хальмг теегин ик зуугинь цагъачуд ээлчкн цаг билэ. Намрин суулдэр, Улан Цегрин цоклггнд шахгдэд, цагъачуд цухрад гарцхав. Даруны Хальмгин тег цагъачудас цеврлгдв. Тег куучгдэд, хоосрад үлдв. Тедү чиггъар эмнлггнэ учрежденьсн чигн дйэлгдв. Цагъачуд тбрун ардан юм үлдэсн уга. Зүг теднэ хббн, олн-зүсн хальдврта гем теегар дүүрэд үлдв. Олн амтнд эмнлгг келггн, эмнлггнэ дбнь эрк биш даруд бурдэх збвтэ болв, хальдврта гемлэ ноолда келггн эрк бачм тбр болв. Эмчнр улм цббдрж олсн учрар, ним агъу ик көдлмш келггнд кесг түрү үзгдв. Тингхд ил гурвхн эмчнр үлдсн бйэднж, тедн: Цанко, Залкинд, Цветков сэн гисн эмчнрин негн, күндтэ болн иткмдгтэ Ходылов гидг эмч, 1918 джил көртгдлж гарлж халун бвчдг гемтэд, бньгдрж одв. Душан, тингхд, Дорд-бмн үзгн фронтин Улан Цегрин Хальмг дйәнэ частд эмчлдж йовла.

Цагъачудиг Хальмгин газрас көбгъэд гаргъчкн бийн, кесг джилдэн тег тогтун бйасн уга. Цагъачудас тасрад үлдсн олн зүсн иткл уга амтс бан-

дитмудт хуврчкэд, хамхрсн тарсн хальмгин теегиг тосхднн саалтг болад, эв болсн газрмудар хорлтан хальдагъад йовдг билэ. Багъ-Дөрвд нутгт ах эмч көдлджсэн Трапезников теднэ гарар алгдв.

Болв ним күнд йовдлмуд саалтг бола бйасн бийн, хальмг тег тогтнуулггнэ көдлмш эврәннн хаалгъар йовад бйав. Цеггас буудж ирцхэсн эмчнрин болн дундин эмчин сургъульта амтсиг көдлмшт дуудулх аргъ олдв, терүн деерас олн-амтнд эмнлггчэ дбнь бгльгн ясрв.

Шин экономическ политик болсн учрар цуг учрежденьс болн организац бйарн газрин бюджетд багтх збвтэ болдж гарв. Мана таньгъчин бюджет тату-таргт болсн учрар, цуг учрежденьсиг бюджетдэн багтаднж чадшго болв. Таньгъчин бюджетг эс багтднжх учрежденьс дунд эмнлггнэ учрежденьс бас харгъв.

Москва орад, эрүүл-менд харлггнэ наркоматд одх збвтэ болув. Тер цагт би, таньгъчин эрүүл-менд харлггнз огделин заведующ болдж көдлджэвлэ.

Тингхд, РСФСР-н эрүүл-менд харлггнэ нарком болдж үр Семашко көдлджэвлэ. Мана областин экономикн тускар, эрүүл-менд харлггчэ бйэдтин тускар, мана түрү-зүдүгнн тускар ахрар цйэлггднж келчкэд, хальмгин туск эмнлггнэ учрежденьсиг госуларствени бюджетд авгн гидж сурув. Үр Семашко, минн келсн тоотиг цугтнн болгъамд-жтагъар сонъсчкэд, санань зовсн бйэдт гарв. Эн тбриг Совнаркомд тавх, Владимир Ильич Ленинд чиргггирн харгъж келднж бгх болдж, эн нанд келв. Гурвн долан хонгас хэрүгъчн бгх болдж үр Семашко үгэн бгв.

Эн цагин эргцд, цуг отделмүдн эргэд, таньдэд, ямаран оборудовань, зер-зев, эм болн нань-чигн ю бгч чадх болна, цугтнн йилгъэд медэд авчкн, гидж үр Семашко нанд даалгъв. Эн гурвн долан хонгин дунд эрүүл-менд харлггнэ наркоматин огделмүдэр олад, кергтэ тоог тбрмүдэн куунднж таслад, аш сүүлднн наркомур ирүв.

Мана тбр Совнаркомд тавгдэд, манд олзтагъар хагъгдднж. Цуг эмнлггнэ учрежденьсиг, фельдшерск пунктсас бишнъкн, госуларствени бюджетд авб, Советск правительствин эн шиндвр хальмг таньгъчд эрүүл-менд харлггнэ көдлмш бурдэхд агъу ик дбньгэн күргсн болдг.

Бйарн газрин бюджетас онц мбньгар теглггн, цуг эмнлггнэ учрежденьсиг централизованн тетклггнд оруулггн, олн-амтнд эмчин болн эмнлггнэ дбнь шулуугъар бурдэлггнд бмәрән ик йовуд бгв. Эрүүл-менд харлггнэ цаарандк бслдг эмнлггнэ гермүд уга болдж зовльн үзүлв.

Даньгин нуугъад йовдг хальмгудт амрсн гермүд тингхд уга бйасмн. Шин гермүд бәрх кергтэ болв.

Эрүүл-менд харлггнэ хаал-

гъд бас нег зовльн Тернэ хозрасчетн аптек болсн учр. Түрүн нег ик аптек Адрхн балгъснд рхнхн збв бгчсн уга. тбриг Совнарком хагъгърунь аптекарск магазин гдв. Тер магазинэ аптекосуправлен сн болдг.

Мана аптексин учрежд сн, көдлмшин ик аптекин гүн сургъульта толгъалцав, телн дунд мүд Гуляев, Шадаев. Мана ахта улс бйэдхасмн тек олзта болдж гарв. нис орсн оругъгас талдан мудар болн олн-амтс ик пунктсар аптекс Тингдэн эн күнд йовлас лвдн.

Советск правительств парть Хальмг амтнд эрүүл харлггнд бгсн ик удл уга эврәннн ашан Советск йосн тогтсн тг джилмүдт хальмгт догшн та-цецг гем уруулагдв. Э мис хальмг амн урл бм амән авад зулд бйасмн, тсн кууг хальмг гертнн гнн тасрсн көгшн куугъл лалгъчкэд, бийсн талдан эр тал нуугъад ардг бйасмн.

Эн гемлэ алд талдан аямшгтэ бшгн — хэрү халун гем бас уга келдв. Капитализмин үлд болсн сг олн социальн гем — хальдврта хорха гем трахом гилд нүднэ гем тэд келгъчд ик озыг б Терүнэ ашд эн гем түс икар доракшн ора.

Хальмг таньгъчин эрүүл харлггчн көдлмш бурхд, хальмгин элжго келдлсн теегт сурдл-седжго нис ирднж көдлэд, эвр көдлмшин нань уга чикр цйэлжсэн талдан келн эн ик ачан күргчхасмн.

Эрүүл-менд харлггнэ хальмг эмчнр илггнэ ээлсн ил темдгтэ болв. Хальмг эмчнрин тонь джил улм бсэд йовб. Гражддэн чилсн дару ганцн хальмг эмчнрин тонь 18-20 болдж бсв. Теднэ чирнн хла, тер цагт, дуньгч болшго ик бйасмн. Тедн снн хальмг улсин үрдүд лад, кесг зун джилн э зовльн үзгдн йовсн те хальмгудин дүгү-дунин дан амтнэ сйәннр медлгсн, арин харнъгъу хальмг диг ямаран гемас ягъднлггн хекхин илггднж сй цйэлгъднж бгднн болн ц цеерәр бйэлггнэ тускин дүлдж келднж күргсн билэ.

Тингднж эдн, эвинь о түрү-зүдү хальмгудан зүсн хальдврта, күнд гетлдж, цевр-цеерәр бй саруд хаалгъд орхднн ишкмәр бмәрән көгдлж гән күргдг бйасмн.

Мана Советск правительств болн парть сулдхәр уга млжән болн дбньгән ку йовсн учрар, нам Советск йосн тогтсн түрүн джил Хальмг таньгъчд эрүүл харлггнэ көдлмш икар болдг.

У. ДУИ